

kuje mnoštvo bogova, ne kao apstraktnih entiteta, već entiteta osjećajnih moći od kojih svaki ima izravnu ulogu. *Mentalni* je s. racionalan: subjektivni je svijet temeljno odvojen od objektivnoga svijeta prirode, pa je problem povezivanja tih dvaju svjetova najveći problem u svjetonazoru. *Egzistencijalni* s. shvaća svijet kao kozmos u koji su ugrađene perspektive (unutar kojih nema povlaštenosti), a sami pojedinci unutar njih moraju izgraditi neki smisao. *Suptilni* s. transcendentalne arhetipove (suptilne obrasce oblika) shvaća kao božanske manifestacije. *Kazuálni* s. odlikuje izravna spoznaja beskrajnoga manifestiranog svijeta, poznatoga kao praznost, nerodenost, bezobličnost, iz koje naviru sva očitovanja (jedinstvo bezobličnoga s cijelim svijetom oblika). U A. N. Whiteheada ljudski um kao potencijalan u svojem ustroju dolazi sa svim svojim svjetonazorima.

V. Bot.

Lit.: W. Dilthey: »Weltanschauungslehre: Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie«, u: W. Dilthey: *Gesammelte Schriften* VIII, 1931. – J. G. Fichte: *Die Thatsachen des Bewusstseyns*, 1817. – K. Jaspers: *Psychologie der Weltanschauungen*, 1994. – Lukijan iz Samosate: *Svjetonazori na dražbi*, 2002. – H. Meyer: *Abendländische Weltanschauung* I–IV, 1966. – M. Scheler: *Philosophische Weltanschauung*, 1968. – F. W. J. Schelling: *Einleitung zu dem Entwurf eines Systems der Naturphilosophie*, 2011. – F. D. E. Schleiermacher: *Über die Religion*, 2004. – J. W. Sire: *Izazov svjetonazora: pregled temeljnih svjetonazora*, 2002.

svjetska duša, religijski i prirodnofilozofski princip zasnovan na predodžbi prema kojoj vlada analogija između svemira (makrokozmosa) i pojedinačnoga ljudskog bića (mikrokozmosa), kojima je zajednička duša kao životni i pokretački princip. Pojam je skovao Platon, koji je u *Timeju* izložio svoju teoriju svjetske duše. U srednjem platonizmu zapaženi su pokušaji da se zlo objasni nedostatkom u svjetskoj duši, a u neoplatonizmu ona se uvrštava među elemente duhovnoga svijeta, i to kao najniža od triju naravi ili hipostaza toga svijeta. I među stoicima se afirmira ideja o duševnosti svemira, a Boetije izrijekom govori o duši svijeta koja sve pokreće. Tematika svjetske duše posebno se razvija u renesansi. Nauk o njoj kao objedinjujućem momentu svijeta među inima zapaženo razvija i F. Petrić u IV. knjizi *Panpsychije*. P. Gas-sendi ju definira kao životnu toplinu, odričući joj, međutim, narav duše u strogom smislu (ona je *quasi anima*). S nastupom prosvjetiteljstva s. d. počinje se uvrštavati među puke maštarije, ali ju (doduše, više kao metaforu) reaktualizira F. W. J. Schelling, osobito u spisu *O svjetskoj duši* (1798), a potom romantizam te (kao *naddušu* i *svedušu*) R. W. Emerson, a u raz-

nim kontekstima i T. Fechner, V. S. Solovjov, W. B. Yeats i C. G. Jung.

Lit.: M. Messer: *Die moderne Seele*, 1903. – H. R. Schlette: *Weltseele: Geschichte und Hermeneutik*, 1993. – H. Ziebritzki: *Heiliger Geist und Weltseele: das Problem der dritten Hypostase bei Origenes, Plotin und ihren Vorläufern*, 1994.

svjetski etos (s. ethos), projekt što ga je 1993. pokrenuo H. Küng u nastojanju da opiše ono što je zajedničko u svim svjetskim religijama, kako bi se definirali temeljni etički zahtjevi koji su svima prihvatljivi, a čijim bi se prihvaćanjem uspostavile pretpostavke mira i suživota na našem planetu. Globalizirani svijet ima potrebu za zajedničkim obvezujućim normama, vrednotama, idealima i ciljevima, a ne za jedinstvenom religijom ili ideologijom. Kao primjer zajedništva svih religija navodi se princip zlatnoga pravila, poznat u svim religijama i kulturama. Temeljna zapovijed svjetskog etosa glasi: *Svako ljudsko biće mora se ljudski tretirati!* Ostali su elementi: nenasilje, solidarnost, snosljivost, istinoljubivost, ravnopravnost i rodno partnerstvo. Među ciljevima svjetskog etosa ističu se uspostavljanje ljudskih prava, sloboda od ugnjetavanja, uklanjanje gladi, zaštita okoliša, mir u svijetu, itd. Među mnogobrojnim kritikama na račun projekta svojom se oštrinom ističe ona R. Spaemanna.

Lit.: E. Bader (ur.): *Weltethos und Globalisierung*, 2008. – H. Küng: *Projekt Weltethos*, 1990. – H. Küng: *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, 2007. – H. Küng: *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, 2007. – R. Spaemann: *Grenzen: zur ethischen Dimension des Handelns*, 2001. – D. Venturelli (ur.): *Religioni, etica mondiale, destinazione dell'Europa*, 2002.

svojstva, opća ili zajednička obilježja pojedinačnih stvari odn. ponovljivi i višestruko oprimjerivi elementi stvarnosti. Tipično se izražavaju monadičkim (jednomjesnim) predikatnim izrazima (npr. »velik«). U širem smislu s. uključuju i *relacije* kao dijadička (dvomjesna) svojstva (npr. »veći od«), odn. polijadička (višemjesna) svojstva (npr. »biti veći od ... i manji od ... «), te svojstva pripadnosti vrsti (npr. »biti čovjek«). S. se obično dijele na *intrinzična*, odn. obilježja koja stvari imaju po sebi (npr. imati molekularnu strukturu H₂O ili imati masu od 2 kg) neovisno o drugim entitetima, i *ekstrinzična*, koja stvari imaju na osnovi relacije s drugim entitetima (npr. biti makromolekula ili biti težak 2 kp). Prema svojoj strukturi, s. su ili *kategorijska*, tj. aktualna obilježja stvari, koja se predici- raju stvarima s pomoću rečenica s glagolom u indikativu (npr. »crven«), ili *dispozicijska* (npr. »topiv«), »razoran«, tj. obilježja koja stvar ima kao potencijal za aktiviranje neke promjene ili stjecanje nekoga kategorijskog svojstva. Budu-

ći da to aktiviranje traži ispunjenje nekih uvjeta, dispozicijska se s. mogu izraziti pogodbenim rečenicama s glagolom u kondicionalu (»ako bi se sol uronila u vodu, otopila bi se«, »ako bi se potres od 7 stupnjeva u epicentru dogodio u Zagrebu, on bi razorio mnoge zgrade«). U dispozicijska svojstva ubrajaju se stoga i *uzročne* moći. S tim dvjema podjelama djelomice se poklapa tradicionalna podjela, u J. Lockeja i drugih, na *primarne kakvoće*, tj. objektivna svojstva fizičkih predmeta poput mase, veličine ili oblika, i *sekundarne kakvoće*, svojstva poput boja, okusa ili mirisa, koje su moći za proizvodnju odgovarajućih, primjerice, vidnih, okusnih ili mirisnih osjetilnih iskustava, a koje su utemeljene u primarnim kakvoćama. S obzirom na *modalni* status, s. se dijele na *nužna* ili *bitna*, koja stvar ima u svim mogućim svjetovima (tj. obuhvatnim mogućim stanjima stvari) u kojima postoji (npr. »biti osoba« za čovjeka), i *kontingentna* ili *akcidentalna* (prigodna) svojstva, koja stvar ima samo u nekim od svjetova u kojima postoji (npr. »biti debeo«). Prema slojevanju fizičke stvarnosti mogu se razlikovati s. pojedinačnih elemenata neke strukture od *emergentnih* svojstava, tj. svojstava koja postoje tek na razini struktura sastavljenih od tih pojedinačnih elemenata (npr. svojstvo biti živi organizam), odn. od *supervenijentnih* svojstava (kao što su npr. mentalna ili etička s.), koja uzročno ovise o elementarnim pojedinačnostima, njihovim agregatima i svojstvima (npr. fizičkima ili biološkima), no ne mogu se na njih svesti. Prema svom općem *ontološkom* statusu, s. se zajedno s relacijama i vrstama smatraju *univerzalijama*, pa stoga, ako postoje, postoje kao oprimjerene (tradicionalno, *in rebus*) ili neoprimerene (*ante rem*) općosti. Realisti u pogledu univerzalija smatraju svojstva stvarno postojećima, bilo da su ona stvarima inherentna obilježja ili stvarne, ali apstraktne pojedinačnosti. Za nominaliste s. ne postoje stvarno, nego su elementi naše pojmovne sheme ili jezika. Među nominalistima teoretičari tropa smatraju da s. nisu univerzalije, nego da postoje samo kao individualizirana s., odn. pojedinačnosti. Za razliku od pojedinačnosti i skupova pojedinačnosti, s. su neekstenzionalni odn. *intenzionalni* entiteti, što znači da se različita svojstva (npr. obojenost i oblikovanost) mogu pripisati istim stvarima ili njihovim skupovima. Oni koji pretpostavljaju svojstva smatraju da ona imaju ontološku i eksplanatornu ulogu te da se njihovim pretpostavljanjem i upotrebom njihovih pojmova postiže ekonomično i adekvatno metafizičko objašnjenje pojava u svijetu. Skeptici u pogledu svojstava i drugih

intenzionalnih entiteta, poput W. V. O. Quinea, odbacuju svojstva kao objekte neodređena ontološkog statusa bez jasna kriterija istovjetnosti odn. nužnih i dostatnih uvjeta za to da ono što se atribuirano različitim stvarima bude jedno te isto svojstvo. Stoga se o svojstvima govori kao o skupovno-teorijskim konstrukcijama te ih se izjednačuje sa skupovima (ekstenzijama) pojedinačnosti kojima se ona inače pripisuju. Osim tih, tj. svojstava *prvog reda*, koja se pripisuju pojedinačnim stvarima, govori se i o svojstvima *drugog reda*, svojstvima svojstava: tako G. Frege, primjerice, ontološki status broja u prvom koraku rješava definirajući brojenje pojedinačnosti kao pripisivanje jednoga svojstva drugoga reda (njegovim izrazom: »obilježja pojma«), tj. imati *n* pojedinačnih slučajeva je biti *P* nekom svojstvu prvog reda (tj. »pojmu«). Da bi se izbjegli proizlazeći skupovno-teorijski i semantički paradoksi (npr. Russellov paradoks, paradoks lašca), pripisivanje svojstava drugoga reda, prema teoriji tipova, mora se pokoravati prikladnoj hijerarhiji tipova izraza.

Z. Ču.

Lit.: G. Frege: *Osnove aritmetike i drugi spisi*, 1995. – J. Kim: *Supervenience and Mind*, 1993. – J. Kim, E. Sosa (ur.): *Metaphysics: An Anthology*, 1999. – S. Kripke: *Imenovanje i nužnost*, 1997. – J. Locke: *Ogled o ljudskom razumu*, 2007. – M. J. Loux: *Metafizika: suvremen uvod*, 2010. – W. V. O. Quine: *From a Logical Point of View*, 1953. – B. A. W. Russell, A. N. Whitehead: *Principia Mathematica* I–III, 1910–13.

svrha ili **cilj**, stvar, događaj ili stanje stvari radi kojeg neka druga stvar, događaj ili stanje stvari postoji, odvija se ili nastaje. U užem smislu riječi, o svrhama govorimo samo kada postoji neki svjesni plan ili namjera. U tom smislu, svrhe ponajprije pripisujemo artefaktima (olovka je stvar proizvedena radi određene svrhe, tj. pisanja) i ljudskim radnjama (on vježba radi određene svrhe, tj. održavanja dobre kondicije). U širem smislu riječi, o svrhama možemo govoriti i kada ne postoji neki svjesni plan ili namjera, no tada zapravo mislimo na *funkcije* (funkcija srca jest da pumpa krv). *Teleološko objašnjenje* jest objašnjenje koje polazi od pojma svrhe (od grčki *τέλος*, *télos*: svrha) uzetog u oba smisla, iako se u užem smislu češće rabi izraz *funkcionalističko objašnjenje*. Teleološko objašnjenje osnovna je vrsta objašnjenja na koje se u svojoj praktičnoj filozofiji i filozofiji prirode poziva Aristotel, koji je smatrao da stvari mogu imati svrhe (ili svršne uzroke) bez postojanja određenoga svjesnog plana ili namjere, no zadovoljavajuće objašnjenje te činjenice ponudila je tek evolucijska biologija. → FUNKCIJA; NAMJERA; SVRŠNI UZROK; TELEOLOGIJA